

Aristotelianaanse economie

Er wordt beweerd dat de samenleving verzakelijkt. Zij die dit beweren wijzen op de terugtrekkende overheid, de hausse van privatiseringen, de oprukkende commerciële mentaliteit, de afnemende solidariteit, de strakkere regeling van sociale voorzieningen, en de toenemende neiging van werknemers om 'voor zichzelf te beginnen'. De wereld zou zich dus langzamerhand schikken naar het beeld dat Adam Smith schetste van de commerciële samenleving: "ieder voor zich, de onzichtbare hand van God voor ons allen". Leve homo economicus! Het economenparadijs is nabij!

Het moge zo zijn, maar dan alleen voor de korte termijn. Neemt u afstand van het gewoel van de laatste jaren en kijkt u verder dan de economenneus lang is, dan ziet u een andere, lange-termijntrend die juist de omgekeerde richting opgaat. Want terwijl een deel van de samenleving is gedecommercialiseerd gedurende de afgelopen drie eeuwen, is een ander deel gedecommercialiseerd. Terwijl in het ene deel de wetten van de markt gelden, is de moraal oppermachtig in het andere.

De dedecommercialisering is het duidelijkst in de persoonlijke sfeer. Handel in mensen was normaal in de traditionele gemeenschap, maar is taboe in de moderne maatschappij. Huwelijken zijn gedecommercialiseerd, de traditionele bruidschatten zijn uit den boze. Huwelijksrelaties behoren geen economische transacties te zijn zoals eertijds, maar moeten gebaseerd zijn op liefde en als die er niet is op wederzijdse trouw.

Ook kinderen zijn gedecommercialiseerd¹. Tot voor kort – pakweg een eeuw geleden – waren kinderen in de eerste plaats een economisch goed en dienden als een bron voor additioneel inkomen en als oudedagsvoorziening. Omdat zoveel kinderen dood gingen, moesten er veel geproduceerd worden. Hoe anders is de situatie nu, althans in gemoderniseerde landen. Moderne ouders hechten veel emotionele waarde aan hun kinderen en aflezende aan wat ze voor hun kinderen overhebben, neemt die waarde alleen maar toe. Een safari in Kenia heeft een beetje ouder nu wel voor een kind over. Kinderen hebben ongetwijfeld veel baat bij een goede opvoeding. Toch denken we er niet aan een prijskaartje aan de opvoeding te hangen. Stelt u zich eens voor dat we onze kinderen de rekening zouden presenteren: "Esmeralda, het is leuk geweest; je bent ons f 256.457 verschuldigd. Als je nu eens begint met een maandelijkse afbetaling van f 1000". Economisch klopt dit, maar moreel niet. Als ouders mogen we er zelfs niet aan denken een prijskaartje aan de opvoeding te hangen. (Blijven we zitten met het raadsel waarom we dan zoveel geld overhebben voor een kind. Want afgaande op het gewoel van ouders met oudere kinderen geven kinderen uiteindelijk niet de emotionele bevrediging die de kosten rechtvaardigt.)

De de-economiseren van de ouder-kind-relatie werd overigens mogelijk gemaakt door de overheid

die de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor de oude dag van de ouders op zich heeft genomen. In het algemeen staat de groeiende invloed van de overheid gelijk aan een afnemende invloed van de markt. De overheid werkt dedecommercialiserend. Het omgekeerde is ook waar: een terugtrekkende overheid werkt de commercialisering in de hand. Maar laten we wel wezen. Zoveel stelt die terugtrekkende beweging ook niet voor.

De religie is in de Reformatie al gedecommercialiseerd. Luther met name wilde af van de commerciële aflatpraktijk van de rooms-katholieke kerk die zondaars in staat stelde vergeving te krijgen tegen betaling. Als gevolg betaalt de kerkganger nog steeds niet aan de ingang en blijft een therapeutisch onderhoud met de dominee of priester gratis. De kunstwereld is iets scheutiger met het toestaan van commerciële transacties – voor schilderijen en opera's moet per slot van rekening betaald worden – maar men doet er alles voor om de geldelijke transactie tot een minimum beperkt te houden. Geld blijft iets vies in deze wereld. Dit in tegenstelling tot vroeger, toen schilders gedetailleerde contracten afsloten waarin onder meer gespecificeerd werd welke verf voor de overeengekomen prijs gebruikt werd.

De voorbeelden geven aan dat grote delen van de moderne samenleving zich aan het beeld van Adam Smith onttrekken. De wijze waarop we onze persoonlijke maar ook zakelijke relaties beleven, beantwoordt eerder aan het morele beeld dat de andere vader van de economie, Aristoteles, gaf. In de wereld van Aristoteles draait alles om het goede. Aristoteles achtte de economische ruil (chrematistike) moreel verdacht omdat ze de mens af zou leiden van zijn morele verantwoordelijkheden, zoals participatie in het burgerlijk debat en zorg voor de huishouding. De markt werkt demoraliserend, gaf ook Lubbers onlangs toe in een evaluatie van zijn zakelijk beleid. Het is daarom niet voor niets dat de moderne mens de markt op allerlei gebieden op een afstand houdt. Van de markt alleen kunnen we niet leven.

Eén bladzijde is te kort om de Aristotelianaanse dimensie van de economie uit te werken. Mijn opzet is ervoor te pleiten dat economen het werk van Aristoteles, maar ook het eigenlijke meesterwerk van Adam Smith, zijn *Theory of the moral sentiments*, eens uit de bibliotheek halen om hun wortels te herontdekken. Een andere, niet commerciële, wereld zal voor hen opengaan. Het zou een verdieping zijn van de economische wetenschap en economische volkswijsheden.

A. Klamer

1. Hun verhaal vindt u mooi beschreven in Viviana Zelizer, *Pricing the priceless child*, 1985.